

PILSĒTVIDES AINAVAS KVALITĀTE UN TO IETEKMĒJOŠIE FAKTORI LATGALĒ

URBAN LANDSCAPE QUALITY AND FACTORS THAT HAVE INFLUENCE ON LANDSCAPE QUALITY IN LATGALE REGION

IVARS MATISOVS

Rēzeknes Augstskola, Inženieru fakultāte, Atbrīvošanas aleja 76,
Rēzekne, LV-4600, Latvija
Tālr.: + 371 4625145, e-pasts: ivars@dau.lv

Abstract. *The paper deals with urban landscape individualities in the cities and towns of Latgale region. Also show facilities and methods of integrated assessment of urban landscape quality. Article provides information about specifics of urban landscape and factors, that have influence on landscape quality. The paper presents the results of Daugavpils and Rēzekne urban landscape quality complex assessment, that have been realised in 2003-2005. This results don't establish significant disparities between quality of urban landscape among Daugavpils and Rēzekne. This method of urban landscape assessment makes possible to get believable and precise information about landscapes quality.*

Keywords: *landscape, urban landscape, factors of landscape quality, assessment of landscape quality.*

Ievads

Ainava ir formāla izpausme attiecībām, kas eksistē dotajā laika periodā starp indivīdu vai sabiedrību un topogrāfiski noteiktu teritoriju, kas laika gaitā radusies dabas un cilvēka faktora vai abu darbības kombinācijas rezultātā [1]. Ainava tiek uzskatīta par ekonomiskai attīstībai labvēlīgu resursu un par dzīves vides kvalitātes rādītāju. Ainava ir visur- gan pilsētās un laukos, degradētās vai koptās teritorijās, sevišķi skaistās vai ikdienišķās vietās. Cilvēka darbība var veicināt nelabvēlīgas pārmaiņas ainavās un tas uzliek indivīdiem un sabiedrībai īpašas tiesības un pienākumus saglabāt un mērķtiecīgi plānot ainavas. [2]

Pilsēta ir mūsdienu ainavas neatņemama sastāvdaļa, kura atrodas sarežģītās telpiskās un funkcionālās attiecībās ar apkārtnē esošajiem objektiem un procesiem. Pilsētvidei raksturīgs blīvs vēstures uzslāņojums un īpatnēja vietas atmosfēra, investīciju viļņiem izpaužoties kā savdabīgiem pilsētvides ģeoloģiskajiem nogulumiem.

Pilsētvides ainavas kvalitāte ir viens no svarīgākajiem pilsētu kā mākslīgu ekosistēmu raksturojošajiem vides parametriem. Tas ir komplekss rādītājs, jo sevī integrē gan pilsētas dabiskās pamatnes (reljefs, ūdeņi, klimats, veģetācija), gan antropogēnas izcelsmes (ielu tīkls, ēkas un citi artefakti) elementus. Tādējādi pilsētvides ainavas kvalitātes novērtējumā jāņem vērā visplašāko ainavu raksturojošo parametru un uztveres aspektu kopumu. Pie tam nebūt netiek noliegts ainavas novērtējuma subjektīvais faktors, jo “ģeogrāfija nav tikai precīza zinātne ar universāliem likumiem, bet arī vietu individuālo tēlu atrašanas, apraksta un interpretācijas māksla” [3].

Pilsētas attīstību nosaka vesels komplekss visdaudzveidīgāko dabas faktoru, starp kuriem par nozīmīgākajiem uzskatāmi ģeogrāfiskais stāvoklis, hidroģeoloģiskie apstākļi, klimats, reljefa īpatnības un veģetācija [4]. Tādējādi pilsētas ainavas analizē vienmēr jāņem vērā pilsētas ārējā vide jeb dabiskais fons, kas ļauj objektīvi novērtēt pilsētas ekosistēmā un līdz ar to arī ainaviskajā telpā notiekošās izmaiņas.

Pilsētvides ainavas veidošanās un transformācijas process ir nepārtraukts telpā un laikā, līdz ar to likumsakarīgi mainās arī ainavas estētiskā un ekoloģiskā kvalitāte. Īpaši strauji tas notiek pilsētu ekonomiskā uzplaukuma vai arī dažādu nelabvēlīgu faktoru izraisītā pilsētu panīkuma periodos, kad būtiski mainās pilsētu ekonomiskais potenciāls un sociāli demogrāfiskā situācija. Šajos laika periodos notiek ievērojamas izmaiņas arī pilsētu vizuālajā veidolā, kas ir ainaviskās telpas dominējošais elements.

Strukturālas pārmaiņas tautsaimniecībā un pieaugošā iedzīvotāju mobilitāte ir izmaiņjušas pilsētu attīstības perspektīvas. Uz jaunām zināšanām balstītās aktivitātes ir koncentrētas dažos lielos pilsētu centros, bet lieli reģioni, to vidū arī Latgale, ar mazāk konkurētspējīgiem pilsētu centriem atpaliiek savā attīstībā. Šajos apvidos ir nepieciešams nostiprināt pilsētu funkcijas, lai aizkavētu migrāciju starp reģioniem, jo tā vēl vairāk samazinātu šo teritoriju funkcionalitāti un apgrūtinātu pakalpojumu sniegšanu pienācīgā līmenī [5]. Viens no dzīves vides kvalitātes būtiskākajiem komponentiem ir pievilcīga ainava, kas lielā mērā ietekmē dzīves vietas izvēli.

Pēc kardinālo politiski sociālo izmaiņu izsauktās ekonomiskās krīzes, kas mūsu valstī bija vērojama 20.gadsimtu noslēdzošajā desmitgadē, pēdējos gados arī Latgales pilsētās vērojama lēna, bet noturīga ekonomiskā augšupeja. Līdz ar to atsācies pilsētvides ainavas transformācijas process, kas, domājams, sevišķi pastiprināsies līdz ar Latvijas pievienošanu Eiropas Savienībai un globalizācijas tendenču straujāku ienākšanu mūsu dzīves telpā.

Līdz šim Latvijas ainavu pētnieku uzmanība galvenokārt bijusi pievērsta lauku vides ainavas izpētei un raksturojumam. Toties pilsētvides ainavas komplekss novērtējums, vismaz Latgales reģionā, līdz šim nav veikts, tāpēc likumsakarīgi izvirzās jautājums par pilsētvides ainavas kvalitātes novērtējuma nepieciešamību. 2003.- 2005.gadā tika veikts pirmais mēģinājums kompleksi novērtēt Latgales pilsētvides ainavas kvalitāti, kā izmēģinājumu poligonu izmantojot novada lielpilsētas Rēzekni un Daugavpili.

Līdzšinējā ainavu zinātnes un ainavu plānošanas praksē vismazāk tikusi apzināta un vērtēta ainavas uztvere tajā dzīvojošo cilvēku apziņā- īpaši vietas pārzināšana, izpratne, izjūta, iztēle un vērtējums [6], bet tieši cilvēkiem, kuri ilgstoši dzīvo pilsētvidē un kuru uztvere speciāli orientēta uz pilsētas emocionāli estētisko apguvi, piemīt maksimāli plaša apkārtējās ainavas uztveres kapacitāte [7].

Arvien biežāk ainavu faktors un ainavu telpa nonāk sabiedrības un indivīda, kā arī attīstības plānotāju interešu sfērā. Tādējādi ainava kļūst par valsts politikas objektu. Attīstības plānošanā ainava iegūst īpašu nozīmi kā savdabīgs vietu un reģionu attīstības resurss un priekšnosacījums, jo katrai ainavai piemīt īpatnējas iespējas, ko nosaka dabas apstākļi un procesi, līdzšinējā izmantošana, saimnieciskās darbības radītās slodzes un to ietekmes. Nevajadzētu arī aizmirst, ka ainava kalpo par pamatu cilvēku identitātes saglabāšanai un veidošanai [8].

Jāatzīmē, ka ainavas estētiskais novērtējums ir daudz plašāks nekā vizuālais novērtējums, jo tas bez ainavas vizuālās uztveres aspektiem ietver arī citas izjūtas. Iekšējā ainavā papildus vizuālajam aspektam jāizmanto novērotāja citas sajūtas: smarža, skaņa, drošības sajūta [9]. Ainavas estētisko novērtējumu ietekmē arī paša novērotāja etniskā piederība, izglītības līmenis, profesija, sociālais stāvoklis, vecums un citas individuālās īpatnības [10]. Tiek uzskatīts, ka novērtējot ainavas estētisko kvalitāti, noteikti jāņem vērā tās ciešā saikne ar apvidus ekoloģiskajām īpatnībām. Tādējādi, ainavas estētiku iespējams pētīt tikai ar kompleksu ekoloģiski estētisko pieeju [11].

Ainavas novērtēšana - vērtības piešķiršana atsevišķai ainavai, tās tipam vai elementam atkarībā no specifiskiem kritērijiem [1]. Tie var būt ainavas vizuāli estētiskā kvalitāte, kultūrvēsturiskā nozīmība, ainavas kā ekosistēmas kvalitāte iedzīvotāju veselīga un droša dzīvesveida nodrošināšanai. Pasaulē tiek pielietotas daudzveidīgas ainavas kvalitātes novērtēšanas metodes, pie tam pielietojamie normatīvi ir visai atšķirīgi, ko ietekmē gan ģeogrāfiskās vides īpatnības, gan pētījuma mērķis. Tādējādi ainavas kvalitātes pētījumu metodes ir lielākā vai mazākā mērā lokalizētas un ir pielietojamas tikai noteiktu ainavapvalka tipu izpētei.

Pilsētvides ainavas uzdevums ir gan optimāli atbilst tai izvirzītajām sociāli ekonomiskajām un ekoloģiskajām funkcijām, gan arī būt apveltītai ar estētiskajām kvalitātēm. Jāpiebilst, ka ainavu estētiskais novērtējums ir tikpat sarežģīts jautājums kā ainavu klasifikācija.

Materiāli un metodes

Latgales pilsētvides ainavas izpētē priekšroka tika dota vizuāli estētiskajai pieejai, galveno uzmanību veltot ainavas vizuālajam veidolam, viegli saskatāmām un novērtējamām pazīmēm. Šī ir saistoša un viegli izprotama pieeja, tomēr tajā ir spēcīgs subjektīvisma faktors. Tomēr,

iesaistot ainavas novērtēšanas procesā ievērojamu skaitu dalībnieku un veicot ainavas novērtēšanu daudzos subjektīvi izvēlētos skatpunktos, pie tam ainavu vērtējot atšķirīgos gadalaikos un meteoroloģiskajos apstākļos, var pieņemt, ka ir iegūti pietiekami objektīvi ainavas kvalitātes vērtējumi dažādos pilsētas rajonos un visā pilsētā kopumā.

Ainavas kvalitātes novērtēšanai Latgales novada pilsētās tika izmantota raksta autora modificēta subjektīvā ainavas uztveres kontroljautājumu anketa (skat. 1.tab.), kuru paredzēts izmantot skatu punktos, novērtējot attiecīgo vizuālo ainavu un atzīmējot ar to saistītās asociācijas. No skatu punkta tika vērtēta ainavas elementu optimālā daudzveidība un harmonija gan no kvantitatīvā, gan no kvalitatīvā viedokļa. Praktiski netika izmantots panorāmas ainavas vērojums no kāda augsti pacelta, īpaša skatpunkta, bet gan uztverta tā saucamā pilsētas iekšējā ainava, kurā iesaistīts pats vērotājs.

1.tabula

**Ainavas kvalitātes kompleksa novērtējuma tabula
[1, ar autora modifikācijām un papildinājumiem]**

Ainavas parametrs	Novērtējums (punkti)			
	1	2	3	4
Mērogs	Tuvs	Mazs	Liels	Plašs
Daudzveidība	Vienveidīga	Vienkārša	Dažāda	Kompleksa
Harmonija	Haotiska	Nesaskanīga	Balansēta	Harmoniska
Kustība	Trakojoša	Neesoša	Dzīva	Mierīga
Krāsa	Vienkrāsaina	Neizteikta	Spilgta	Krāsaina
Smarža	Nepatīkama	Uzmācoša	Neitrāla	Patīkama
Skaņa	Uzbāzīga	Traucējoša	Klusa	Patīkama
Iespaid	Nomācošs	Nepievilcīgs	Pievilcīgs	Skaists
Izjūtas	Draudošas	Nedrošas	Drošas	Patīkamas
Izteiksmīgums	Garlaicīgs	Neuzkrītošs	Interesants	Aizraujošs
Unikalitāte	Parasta	Neparasta	Reta	Unikāla

Ainavas kvalitāte tika novērtēta pēc 11 parametriem (skat. 1.tab.). Katrs no tiem tika vērtēts pēc 4 ballu skalas, tādējādi ainavas kvalitātes vērtējums teorētiski varēja atrasties 11- 44 punktu intervālā. Iegūtie rezultāti atradās robežās no 15 līdz 41 punktam. Statistiski apstrādājot iegūtos datus, radās iespēja izdalīt 5 ainavas kvalitātes pakāpes: ļoti augsta (36-41), augsta (31-35), vidēja (26-30), zema (21-25) un ļoti zema (15-20).

Ainavas kvalitātes vērtējums katrā skatpunktā tika noteikts, saskaitot iegūtos punktus. Savukārt pilsētas rajona ainavas kvalitātes vidējo vērtējumu iegūst, katra skatpunkta punktu summu izdalot ar skatpunktu skaitu. Papildus tika veikts arī pilsētvides kvalitātes subjektīvs ekoloģiskais novērtējums pēc 5 ballu skalas gan katrā skatpunktā atsevišķi, gan pilsētas rajonā kopumā. Tika ņemta vērā vides sakoptība, piesārņojuma pakāpe ar sadzīves vai rūpnieciskajiem atkritumiem, gaisa un ūdens kvalitāte. Ekoloģiskās kvalitātes novērtējuma pakāpes: izcila, laba, vidēja, slikta, katastrofāla.

Ainavas novērtēšanas gaitā tika izmantoti izdevniecības "Jāņa sēta" Daugavpils pilsētas plāns (mērogs 1 : 25 000) un Rēzeknes pilsētas plāns (mērogs 1 : 15 000). Lai raksturotu Latgales pilsētu ainavas kvalitāti un to ietekmējošos faktorus, tika izmantots plašs pilsētvides dažādus aspektus raksturojošs statistisko datu klāsts, kas pārsvarā balstās uz LR Centrālās statistikas pārvaldes apkopotu informāciju.

Ainavas kvalitātes novērtējuma procesā tika iesaistīti Daugavpils Universitātes un Rēzeknes Augstskolas studenti, kuri 3 gadu laikā dažādos gadalaikos veica abu Latgales novada lielpilsētu pilsētvides ainavas kvalitātes kompleksu novērtējumu. Novērtējumu atsevišķos pilsētas rajonos kopīgi veica 2 - 3 cilvēku lielas grupas, uz vietas saskaņojot individuālos subjektīvos viedokļus. Iesaistot studentus - topošos vides speciālistus - pilsētas ainavas kvalitātes novērtēšanas procesā, vienlaikus tiek sasniegti vairāki mērķi:

- 1) iegūts liels informācijas apjoms par pilsētvides ainavas kvalitāti un tās teritoriālo diferenciaciju;
- 2) ainavas novērtējumā iesaistīti paši pilsētnieki, tiem piedāvājot iespēju attīstīt sapratni par ainavas kvalitātes jautājumiem un iedziļināties atbilstošajā problemātikā. Tas perspektīvā varētu sekmēt arī pilsētvides ainavas kvalitātes uzlabošanu.

Pilsētvides ainava tika fiksētas fotoattēlos. Tādējādi, veicot atkārtotu ainavu inventarizāciju, radīsies iespēja izsekot ainavu dinamikas procesam. Tas ir sevišķi aktuāli mūsdienās, jo līdz ar ekonomisko attīstību atsākusies strauja tradicionālās pilsētvides ainavas transformācija. Tas sevišķi attiecināms uz lielpilsētām, kas ir īpaši labvēlīga vide investīciju piesaistei.

Rezultāti un to izvērtējums

Latgales kultūrvēsturiskajā novadā atrodas 13 pilsētas, kas ievērojami atšķiras pēc to ģeogrāfiskā stāvokļa un dabas vides apstākļiem, aizņemtās teritorijas un telpiskās struktūras, vēsturiskās attīstības gaitas, iedzīvotāju etniskā un konfesionālā sastāva, demogeogrāfiskajiem un sociāli ekonomiskajiem rādītājiem un attīstības tendencēm. Tādējādi būtiski atšķiras arī pilsētu ainaviskais veidols, kā arī ainavas estētiskā un ekoloģiskā kvalitāte.

No dabas faktoriem par spēcīgāko uzskatāmas pilsētas teritorijas un tās apkaimes ģeomorfoloģiskās un hidrogrāfiskās īpatnības. Arī vēsturiski pilsētas radušās un izaugušas cilvēku dzīvei un darbībai vislabvēlīgākajās vietās. Tās var būt saistītas gan ar izdevīgo fiziski ģeogrāfisko stāvokli, piemēram, Daugavpilij, Krāslavai un Līvāniem attīstoties tiešā nozīmīgā Daugavas ūdensceļa tuvumā, gan ar transporta tīkla veidošanos, pilsētām attīstoties svarīgu tranzīta ceļu krustpunktos, piemēram, Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas gadījumā. Dzelzceļa līniju izbūve ir bijusi vitāli svarīga Kārsavas, Zilupes un Viļānu attīstībā, toties Preiļi, Dagda, Balvi, Viļaka un Varakļāni izauguši kā vietējas nozīmes tirdzniecības un amatniecības centri blīvi apdzīvotos lauku areālos. Latgales pilsētu ainava veidojusies ilgstošā vēstures procesā, pakāpeniski uzkrājoties pārmaiņām ainavu telpā. Šī procesa līdzsvarotību izjauc krasas politisko, ekonomisko un sociālo apstākļu pārmaiņas. Jāpiebilst, ka 20. gadsimta sākumā Latgalē bija tikai 3 pilsētas- Daugavpils, Rēzekne un Ludza. Pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas pilsētas tiesības tika piešķirtas vairākiem Latgales miestiem [12]. Būtiskas izmaiņas Latgales pilsētu iedzīvotāju etniskajā sastāvā un arī ainaviskajā veidolā atstāja Otrais pasaules karš.

2.tabula

Latgales pilsētu ainavas kvalitāti ietekmējošie dabas un antropogēnie faktori

Pilsēta	Paugurains reljefs	Daugava	Vidēji liela upe	Ezers	Pils, parks, pilsdrupas, cietoksnis	Dzelzceļš	Ievērojama industriālā apbūve
Daugavpils		X		X	X	X	X
Rēzekne	X		X	X	X	X	X
Ludza	X			X	X	X	X
Krāslava	X	X		X	X		
Līvāni		X	X	X		X	X
Balvi				X	X		
Preiļi					X		X
Viļāni			X			X	
Varakļāni					X		
Kārsava						X	
Zilupe			X			X	
Viļaka				X	X		
Dagda	X			X			

Šodienas ainavu raksturu lielā mērā nosaka tie apstākļi, kas pastāvēja padomju varas gados un noteica cilvēka darbības ietekmju veidus. Padomju gados ievērojami auguās Latgales pilsētagan iedzīvotāju skaita ziņā, gan teritoriāli. Ap lielākajām pilsētām izveidojušās ietekmes zonas, kurās notiek izteikta lauku vides urbanizācija.

Latgales pilsētās vēl joprojām pastāv no padomju laika mantotās un tā laika ietekmētās sociālās situācijas. Kaut arī sabiedrība ir sociāli diferencēta un kļūst arvien diferencētāka, tomēr ģeogrāfiskajā telpā tā vēl ir maz organizēta. Tomēr pēdējos gados sociālo situāciju maiņa sāk ietekmēt arī pilsētu fizisko struktūru un ainavisko telpu, īpaši lielākajās pilsētās. Mazpilsētās, kur sociālo grupu dažādība ir daudz ierobežotāka un sabiedrība nav tik elastīga, šis process ir mazāk vērojams [13].

Pēdējo 15 gadu laikā būtiski nav mainījusies dažāda tipa un stāvainības māju īpatsvars Latgales pilsētu ainavas telpiskajā veidolā. Latgales pilsētu ainavas telpiskajā veidolā dominē individuālās mājas, kuru īpatsvars svārstās robežās no 49 % Kārsavā līdz 85 % Līvānos, pie tam abās novada lielpilsētās Daugavpilī un Rēzeknē individuālo ēku īpatsvars ir identisks - 78 %. Tās pārsvarā ir vienkārtas, retāk divstāvu ēkas. Savukārt 5 un vairāk stāvu māju īpatsvars Latgales pilsētās ir neliels - tikai Daugavpilī un Rēzeknē tas sasniedz 6 %, pārējos rajonu centros atrodas robežās no 1,4 līdz 4,7 %, bet mazpilsētās nepārsniedz 1 % [14].

3.tabula

Latgales pilsētu teritoriālā struktūra (procentos) un ielu tīkls [15]

Pilsēta	Apbūvētās zemes	Zaļā zona un meži	Lauksaimn. zemes	Ūdeņi	Citas zemes	Ielu tīkla blīvums (km/km ²)
Balvi	61,5	12,2	23,5	2,0	0,8	6,0
Viļaka	31,2	5,8	37,7	25,3	-	3,0
Ludza	50,7	23,0	11,5	10,6	4,2	5,8
Kārsava	49,9	6,8	34,0	0,8	8,5	5,7
Zilupe	19,1	42,1	28,6	0,7	9,5	5,4
Krāslava	52,2	21,0	21,8	5,0	-	5,8
Dagda	43,1	9,9	44,8	2,2	-	7,7
Preiļi	38,2	14,1	17,4	0,4	29,9	5,6
Līvāni	58,1	33,5	5,0	0,7	2,7	6,0
Viļāni	67,4	18,7	12,4	1,5	-	7,9
Varakļāni	50,7	9,8	39,3	0,2	-	4,9

Kā jebkuras vietas, arī pilsētas tēla ideja ir plašāka par tradicionālo dabas morfoloģisko ainavas traktējumu, jo tajā būtiska loma ir arī kultūrvēsturiskajam un vizuāli estētiskajam aspektiem, starp kuriem minami vēstures uzslāņojums, vietas "atmosfēra", konfesionāli etniskā savdabība. Etnosociālās vides ietekme sevišķi spilgti izpaužas Latgales pilsētu individuālās apbūves rajonos, vizuāli iezīmējot pilsētnieku estētiskos priekšstatus un tradīcijas, kas izpaužas ēku arhitektūrā un krāsojumā, būvkonstrukciju materiālu pielietojuma īpatnībās, pagalmu un tuvākās apkārtnes sakoptībā.

Vēl joprojām pilsētvides ainavu degradējošs elements ir tā arī līdz galam neuzbūvēto un ekspluatācijā nenodoto daudzstāvu dzīvojamu namu silueti. Arī ekspluatējamās ēkas pašas par sevi ir nolietojušās, tām ir nepieciešama rekonstrukcija, bet iedzīvotāju līdzekļi to neatļauj. Tāpēc daudzdzīvokļu namu renovācijas darbi Latgales pilsētās praktiski vēl nav sākušies, toties pēdējos gados daudzviet ir uzsākta salīdzinoši aktīva individuālo privāto ēku renovācija, kas bieži vien ir saistīta ar namu īpašnieku nomainīšanu. Pie tam katrs īpašnieks celtniecības, pārbūves vai apdares darbus veic pēc savas gaumes, saprašanas un materiālajām iespējām. Parasti tas noved pie pilsētvides ainaviskās savdabības zaudēšanas, diemžēl, dažkārt arī pie ainavas degradācijas. Savukārt pie pilsētu izplešanās tendence rada aizvien pieaugošu spiedienu uz vērtīgām ainavām.

Ainavas kvalitāte līdz 2005.gada pavasarim tikusi novērtēta 315 skatpunktos Rēzeknē un 86 skatpunktos Daugavpilī. Ainavas kvalitātes novērtēšana ir uzsākta arī Krāslavā un Preiļos. Rēzeknē visaugstāko novērtējumu guvusi ainava pilsētas Dienvidu rajonā (skat. 4.tab.), kam

raksturīgs paugurains reljefs ar daudziem veiksmīgiem skatpunktiem, kas paver iespēju iegūt panorāmisku pilsētvides ainavu, tādējādi būtiski paaugstinot ainavas vizuāli estētiskā novērtējuma līmeni.

Vismāk tikusi novērtēta ainava pilsētas Ziemeļu rajonā, kam raksturīga padomju laika industriālā apbūve un liels daudzdzīvokļu dzīvojamo namu masīvs. Ziemeļu rajons atrodas atstatu no pilsētas centra un ainaviski veido bezpersonisku padomju laika standartarhitektūras paraugu, kam ar pilsētas tradicionālo veidolu nav nekāda sakara. Diemžēl zemu ainavas kvalitātes novērtējumu guvusi arī Kovšu ezera apkārtnē, kas potenciāli varētu būt nozīmīga rekreācijas zona. Tāpat nesakopti un ainaviski nepievilcīgi ir Rēzeknes upes krasti.

4.tabula

Rēzeknes pilsētvides ainavas kvalitātes novērtējums 2003. - 2005.gadā

Pilsētas rajons	Novērtējuma punktu skaits	Vidējā ainavas kvalitāte (punkti)	Subjektīvais vides kvalitātes vērtējums (balles)
Pilsētas centrālā daļa	89	27,8	3,0
Dienvīdus rajons	65	30,3	3,6
Vīpīnga	34	29,7	3,4
Jupatovka	36	27,8	3,0
Ziemeļu rajona dzīvojamā zona	31	26,4	3,1
Ziemeļu rajona rūpnieciskā zona	29	25,0	2,6
Makarovka	15	28,0	3,4
Kovšu ezera apkārtnē	16	25,8	3,5
Rēzeknes pilsēta kopumā	315	28,0	3,2

Rēzeknes pilsētas ekonomiskās attīstības stratēģijā 2001.- 2010.gadam ir ietverts nodoms izstrādāt pilsētas labiekārtošanas un apzaļumošanas programmu. Stratēģijā uzsvērts, ka pilsētvides ainavu un pilsētas infrastruktūras fizisko izskatu lielā mērā vēl joprojām nosaka iepriekšējās sistēmas mantojums. Liela daļa telpiskās (fiziskās) pilsētvides ir nolietotā stāvoklī un nav humanizēta. Līdzekļi pilsētas labiekārtošanai tiek piešķirti pēc atlikuma principa un pilsētas labiekārtošana ir nesaraunājami saistīta ar ekonomiskās attīstības perspektīvām un sociālās situācijas attīstību [16].

Rēzeknes ainavas ekoloģiskais vērtējums (3,2 balles) ir praktiski identisks ar novērtējumu Daugavpilī. Lai gan rūpnieciskās ražošanas apjoms un transporta kustības intensitāte Rēzeknē ir ievērojami zemāka nekā Daugavpilī, tomēr negatīvo antropogēno iedarbību uz Rēzeknes pilsētvidi pastiprina vairāki faktori, starp kuriem minami:

- pilsētas atrašanās samērā noslēgtā reljefa pazeminājumā, kas apgrūtina piesārņojošo vielu izkliedi apkārtējā telpā un termālās inversijas apstākļos rada smoga iespējamību,
- blīva apbūve (pēc iedzīvotāju blīvuma Rēzekne ir 2.vietā valstī pēc Rīgas),
- pilsētas siltumapgādē līdz šim pārsvarā tika izmantots mazuts ar lielu sēra saturu,
- individuālo māju apkure, bieži vien ar zemas kvalitātes kurināmo, rada ievērojamu lokāla mēroga piesārņojumu.
- ievērojamu mežu masīvu trūkums Rēzeknes apkaimē.

Tā kā Rēzekne ir salīdzinoši blīvi apbūvēta, ir iesniegti priekšlikumi piegulošo pagastu pašvaldībām par pilsētas teritorijas paplašināšanu līdz apvedceļiem, jo tieši neapbūvētās pilsētas teritorijas robežojas ar pagastu teritorijām un to attīstība ir jāskata kompleksi detālplānojumu izstrādes procesā [16].

Jāatzīmē, ka Daugavpils ainavas kvalitāte (vidējais rādītājs - 27,6 punkti) kopumā būtiski neatšķiras no attiecīgā Rēzeknes rādītāja. Tāpat kā Rēzeknē, arī Daugavpilī pastāv visai ievērojamas atšķirības starp atsevišķiem pilsētas rajoniem.

Tādējādi konstatēts, ka Latgales novada lielpilsētu ainavai piemīt vidēji augsta estētiskā kvalitāte. Turpinot iesāktos pētījumus, paredzēts iegūt daudz plašāku informāciju tieši par atsevišķu Daugavpils pilsētas rajonu ainavas kvalitāti, kā arī paplašināt ainavas kvalitātes pētījumu ģeogrāfisko areālu, ietverot arī citas Latgales reģiona pilsētas.

Secinājumi

1. Ainava ir viens no svarīgākajiem jebkuru teritoriju raksturojošajiem elementiem, kurš atspoguļo ilgstoša attīstības procesa rezultātu telpā dotajā laika momentā. Tādējādi var apgalvot, ka ainava ir sociāla kolektīvās iztēles noturīgs atspoguļojums ārējā fiziskajā vidē.
2. Pilsētvides ainava ir nozīmīga kultūrainavas sastāvdaļa, kurai ir būtiska nozīme vietas tēla veidošanā un identitātes nostiprināšanā, tā var kļūt arī par ekonomisko attīstību stimulējošu faktoru. Ainavas kā nozīmīgas kultūrvēsturiskā mantojuma sastāvdaļas saglabāšana un aizsardzība veicina arī novadam piemītošā rakstura un identitātes saglabāšanu, kā arī nodrošina pilsētas kā pievilcīga tūrisma objekta vērtību.
3. Pilsētvides ainavas kvalitātes kompleksa novērojuma rezultātā netika konstatētas būtiskas atšķirības starp abu Latgales lielpilsētu pilsētvides ainavas kvalitatīvajiem rādītājiem. Tomēr jāatzīmē, ka Rēzeknes pilsētas ainavas kvalitātes vērtējums (vidēji 28,0 punkti) ir nedaudz augstāks nekā Daugavpilī (vidēji 27,6 punkti). Tādējādi pilsētvides ainavas kvalitāte Latgales lielpilsētās kopumā uzskatāma par viduvēju, pastāvot ievērojamām atšķirībām starp atsevišķiem pilsētu rajoniem. Pilsētu ainavas kvalitāti būtiski pazemina ievērojamais industriālās apbūves īpatsvars un transporta, īpaši dzelzceļa, nelabvēlīgā ietekme uz vidi.
4. Prognozējot tālāku pilsētvides ainavas attīstību, iezīmējušās būtiskas atšķirības starp atsevišķām Latgales novada pilsētām. Piemēram, Daugavpilī vērojama daudz intensīvāka ekonomiskā izaugsme nekā Rēzeknē, kas rod izpausmi arī pilsētu vizuālajā ainaviskajā veidolā. Daugavpilij raksturīgs dinamisks pilsētvides transformācijas process, ko veicina ievērojams investīciju pieplūdums.
5. Ainavas kvalitātes novērtējumu veica nosacīti viendabīgs novērotāju kopums- augstskolu studenti ar līdzīgu specializācijas virzienu- vides zinātni. Tomēr tika pamanītas atšķirības ainavas kvalitātes novērtējumā starp cilvēkiem, kuri veica savas dzimtas pilsētas ainavas izpēti, un tiem cilvēkiem, kuri dotajā pilsētā dzīvo tikai salīdzinoši neilgu laiku. Acīmredzot, pastāv psiholoģiskas atšķirības pazīstamas un nepazīstamas vides ainavas uztverē.
6. Ainavas novērtēšanas procesā izmantotā metode ļauj gūt samērā precīzu un objektīvu informāciju par pilsētvides ainavisko kvalitāti. Turpinot uzsāktos pētījumus, paplašinot izpēti areālu un pielietojot daudzveidīgas ainavas izpēti metodes, var iegūt rezultātus, kam būtu praktiska nozīme pilsētu attīstības plānošanas procesā, tādējādi veicinot dzīves kvalitātes paaugstināšanos un nodrošinot pilsētu ilgtspējīgu attīstību.
7. Svarīga problēma ir pilsētas un to aptverošās lauku teritorijas mijiedarbība un faktisko robežu definēšana nepārtrauktās ainaviskās telpas kontekstā. Apkārtējās lauku teritorijas iegūst no šo pilsētu attīstības, tomēr vienlaikus tās ir pakļautas sadrumstalošanas riskam, pilsētu teritoriālajai izaugsmei iespējoties dabas un kultūrainavās, kā rezultātā zūd šo teritoriju lauku identitāte. Lai to novērstu, ir jāveic integrēta pilsētu un lauku teritoriju plānošana. Cerams, ka mūsu valstī realizējamā administratīvi teritoriālā reforma, kas paredz novadu izveidi pārsvarā ap pilsētu kā novada centru, palīdzēs realizēt arī pilsētu un lauku sabalansētu attīstību.

Pateicības

Autors izsaka pateicību Daugavpils Universitātes akadēmiskā bakalaura studiju programmas „Vides zinātne” un Rēzeknes Augstskolas profesionālā bakalaura studiju programmas „Vides inženieris” studentiem par aktīvo līdzdalību pilsētvides ainavas kvalitātes kompleksa novērtējuma procesā.

Summary

The paper deals with urban landscape individualities in the cities and towns of Latgale region. Also show facilities of integrated assessment of urban landscape quality. Article provides literary overview about specifics of urban landscape and factors, that have influence on landscape quality. Complex character of urban landscape stressed equally impressive factors that includes visual aesthetic, ecological and cultural historical aspects.

Until now, investigations of Latvian landscape deal with rural landscape characteristics, and only in comparatively few areas, but integrated assessment of urban landscape, at least in Latgale region, wasn't realized.

This paper presents the results of Daugavpils and Rēzekne urban landscape quality complex assessment, that have been realised in 2003 - 2005. By continuing investigations, widening research area and using another methods, we can get new results, which have practical importance on process of urban development planning. Also, it is necessary to begin integrated assessment of urban landscape in another cities and towns of Latgale region.

This results don't establish significant disparities between quality of urban landscape among Daugavpils and Rēzekne. On the other hand, urban landscape quality in Rēzekne (on average 28,0 points) is a little bit higher than in Daugavpils (on average 27,6 points). Hence we can conclude, that urban landscape quality in the cities of Latgale region is almost normal, but ecological condition on subjective valuation is quite normal.

Comparatively higher quality of urban landscape in Daugavpils comes by outlying territories with remarkable proportion of green and blue areas but the lowest landscape quality is in Soviet times block housing estates.

In turn, in Rēzekne higher quality of urban landscape is in southern part of the city, where individual buildings and green areas dominates. Industrial territories and transport corridors, especially railways, gives unfriendly influence on urban landscape quality.

This method of urban landscape assessment makes possible to get believable and precise information about landscapes quality. Another methods of investigations can be used: including of new participants, investigations in different seasons etc. Therefore, we can get more objective results of landscapes quality assessment.

Literatūra

1. Ietekmes uz vidi novērtējums. Apakšnodaļa „Ainavu vērtējums” (aut. Nikodemus O.)- Rīga: IVN Valsts birojs, 2002.
2. European Landscape Convention.- Council of Europe, 2000.
3. Bunkše E.V. Sirēnu balsis: ģeogrāfija kā cilvēcīga erudīcija.- Rīga: Norden, 1998.
4. Голубчиков С., Гутников В. Экология крупного города.- Москва Пасъва, 2001.
5. VA SAB 2010+. Telpiskās attīstības rīcības programma: vīzija un stratēģijas ap Baltijas jūru 2010.- Vismāra, 2001.
6. Krauklis Ā. Ģeogrāfiskās ainavas daba, uztvere un apsaimniekošana. // Zeme.Daba.Cilvēks. LU 57.zinātniskā konference. Referātu tēzes. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999.- 81.-82.lpp.
7. Яргина З. Эстетика города.- Москва: Стройиздат, 1991.
8. Melluma A. Ainava kā attīstības resurss: Kurzemes piemērs. Ģeogrāfiski raksti. X sējums.- Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 2002.- 5.-15.lpp.
9. Bells S., Nikodemus O. Rokasgrāmata meža ainavas plānošanai un dizainam.- Rīga: Valsts Meža dienests, LTS International Ltd., 2000.
10. Николаев В.А. Ландшафтоведение: Эстетика и дизайн.- Москва: Аспект Пресс, 2003.
11. Экология и эстетика ландшафта.- Вильнюс: Минтис, 1975.
12. Turlajs J., Milliņš G. Latvijas apdzīvotās vietas.- Rīga: Jāņa sēta, 1998.

13. Šķiņķis P., Stankeviča V. Latvijas pilsētu sociāli ģeogrāfiskās atšķirības. Ģeogrāfiski raksti. VII sējums.- Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1999.- 94.-115.lpp.
14. Melluma A. Materiāli pilsētu klasifikācijai no reģionālās attīstības viedokļa. – Rīga: LR VARAM, 1994.
15. Latvijas rajonu pilsētas un pagasti. Statistisko datu krājums.- Rīga: LR VSK, Latvijas statistikas institūts, 1998.
16. Rēzeknes pilsētas ekonomiskās attīstības stratēģija.- Rēzeknes pilsētas dome, 2003.